

інституцій:

- Пряме фінансування державою релігійних організацій і державний контроль за використанням коштів. Така схема характерна для більшості країн з теократичною, цезарепапійською моделями державно-церковних відносин, а також країн з державною Церквою (Ватикан, Греція, Бельгія, Люксембург, Норвегія та ін.);

- Збір спеціального «церковного» податку, який витрачається згідно з побажаннями платників податку (Італія, Іспанія та ін.);

- «Церковний» податок надходить у розпорядження керівництва певних релігійних течій і витрачається на його розсуд, при мінімальному контролі з боку держави (ФРН, Австрія, Швейцарія, Швеція та ін.);

- Конфесії не отримують фінансової допомоги від держави і існують за рахунок добровільних пожертв віруючих, продажу церковної атрибутики, виконання треб тощо. Схема характерна для країн, в яких Церква відокремлена від держави (США, Франція, Україна, Нідерланди та ін.).

Таким чином, ми можемо констатувати, що в світі протягом століть склалися кілька моделей державно-церковних відносин, які не прив'язані, однак, до якихось часових періодів і часто переплітаються між собою (наприклад, теократія передбачає наявність державної Церкви і т.ін.). Визначення "своїх" моделей для кожної країни індивідуальне і залежить від багатьох чинників: правових устоїв, прийнятих в суспільстві, поглядів світської та церковної влади на це питання, економічного стану суспільства тощо.

Віктор Єленський (Україна)

ЦЕРКВИ, СУСПІЛЬСТВО І ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ МІРИ ПОКАРАННЯ

Непорушна позиція Ради Європи стосовно вимоги до України виконати зобов'язання про скасування смертної кари й жахливі злочини серійного вбивці Анатолія Онопрієнка, якого суд не міг не засудити до страти, створили ще один, практично нерозв'язний вузол в українському суспільно-політичному житті. Президент України Л. Кучма заявив, що в нього не підніметься рука, аби підписати помилування маньякові. Отже, вирок має бути виконано...

Аж до XVIII ст. впевненість у тому, що суспільства конечно потребують смертної кари, аби не дати беззаконню перейти всі межі, було всезагальним. І лише в 1764 р. чи не вперше пролунав одинокий голос, який протестував проти покарання смертю. Голос цей належав маркізові Чезаре ді Беккарія (1738–1794), італійському філософу, доктору права, просвітителю й публіцисту. 1764 р. Ч. Беккарія оприлюднює своє "Есе про злочини і покарання", яке очевидно відрізняється від сучасних йому тенденцій до ужорсточення законодавства і збільшення числа злочинів, що каралися смертю. Спираючись на глибоке і всебічне дослідження карного права, Беккарія доводив, що за звичайних обставин держава повинна утримуватись від тортур і вищої міри покарання. Адже впродовж століть смертна кара не зупиняла вбивств, хоча мала на меті саме це. Беккарія, власне, сформулював більшість аргументів, якими дотепер послуговуються противники смертної кари. По-перше, писав він, тривале або пожиттєве ув'язнення не менш, якщо не більш ефективно для попередження злочинів. По-друге, виправдання можливості вбивства з боку держави сприяє зростанню злочинності більшою мірою, ніж тоді, коли держава послідовно вчить своїх громадян не вбивати. І нарешті, смерть є покаранням остаточним і незмінним. Якщо ув'язнений ще має шанс колись довести свою невинуватість, то вища міра покарання такої можливості, зрозуміло, не передбачає.

Аргументи Беккарія поширилися Європою, що знаходилася тоді під впливом просвітницьких ідей, і були значно розвинуті його однодумцями. 1808 р., під впливом палкої промови сера Самюеля Ромілілі англійський парламент ухвалив скасувати смертну кару кишеньковим злодіям. І в тому ж 1808 р. миролюбні квакери створили в

Америці першу організацію, яка мала відношення до в майбутньому потужного руху за скасування смертної кари. Цей рух знав ліпші й гірші часи, але 1847 р. Мічіган став першим штатом, який взагалі скасував смертну кару; через деякий час до нього приєдналися Вісконсін та Род Айленд.

Історія руху за скасування смертної кари – це історія осіб і судових справ. Серед осіб варто згадати Зебулона Броквея – автора концепції невизначеного строку покарання, впродовж якого буде оцінюватися поведінка засудженого та його здатність до виправлення, та Кларенса Дерроу, який рішуче й послідовно виступав проти принципу “око за око” у філософії права. Що ж стосується судових справ, то зупинімося хоча б на двох. Перша – це процес Сакко–Ванцетті. Італійські іммігранти Ніколо Сакко та Бартоломео Ванцетті були звинувачені у вбивстві касира і двох охоронців взуттєвої фабрики в американському штаті Масачусетс. Попри дуже серйозні докази їх невинуватості в липні 1921 р. суд міста Плімут засудив їх до смертної кари. Через шість років Сакко і Ванцетті було страчено на електричному стулі, який на той час вже майже три десятиліття вважався “найбільш людським і легким способом страти”. Ця справа спричинилася до виникнення Масачусетської ради за скасування смертної кари, а дружина Херберта Ермана, одного з адвокатів страченого, присвятила все своє життя боротьбі проти смертної кари.

Друга справа – це історія звинуваченого 1948 р. у кіднепінзі Каріла Чесмана, також засудженого до страти. Впродовж 12 років Чесман, який не мав освіти, родини, друзів, якихось контактів з впливовими особами, вів боротьбу за своє життя. Він почав вивчати право, написав чотири книги. Про цю незвичайну історію було знято два фільми. Чесман став знаменитістю й навіть сам губернатор Каліфорнії висловився проти смертної кари. Справа Чесмана нарешті спонукала приєднатися до руху за її скасування – вперше, якщо не рахувати нечисленні пацифістські релігійні спільноти – впливові церкви. Методистська церква у Сполучених Штатах 1956 р. визнала необхідним шукати методи покарання за злочини, які б убезпечували суспільство, але водночас не заторкали сумління тих, хто вважає смертну кару несумісною з вченням Ісуса. Її підтримали інші церкви. До кінця 60-х Національна Рада церков Христа США вже мала достатньо голосів своїх членів, щоб розпочати акцію проти смертної кари. 1968 р. Рада оприлюднила документ, де перерахувала десять аргументів проти смертної кари, які випливають з християнського віровчення. Це віра в цінність людського життя та гідність людини, які є даром Божим; перевага прощення перед відплатою у ставленні до грішників; небажання брати на себе відповідальність за рішення, яке ставить межу людському життю; серйозний сумнів стосовно того, що смертна кара служить попередженню злочинів, адже кількість вбивств у штатах, де смертну кару скасовано, не є пропорційно вищою, ніж у штатах, де вона й досі застосовується; переконання в тому, що інституалізація неповаги до людського життя призводить до бруталізації суспільства; можливість судової помилки й незворотності покарання; очевидність того, що звинувачені з бідних прошарків населення, особливо представники расових меншин, можуть бути страчені з більшою вірогідністю, бо не можуть дозволити собі задовільного правового захисту; впевненість у тому, що не лише суворість покарання, але також і зазвичай довгий строк між вирокком і стратою мовби посилює покарання; впевненість у тому, що в кінцевому рахунку суспільство виграє від гуманного ставлення до злочинця, і це сприяє його захисту; нарешті віра в те, що наш християнський обов'язок полягає в тому, аби повернути грішника на вірну путь, а це стає неможливим, якщо його стратять. У заяві також наголошується, що скасування смертної кари у 75 країнах і 13 штатах США (на той час) не привело до соціального безладу в цих країнах.

Проти смертної кари висловилися також Римо-Католицька церква. Конференція католицьких єпископів США водночас, наприклад, підкреслила (1980), що не вважає скасування смертної кари простим вирішенням проблем злочинності й насильства. Владика наголосили на солідарності з жертвами злочинів, а також на тому, що підтримують жорсткі заходи уряду в боротьбі проти терористів та тих, чие повернення в суспільство є очевидно небезпечним. Але усвідомлюючи глибину і справедливість

переконань тих своїх співгромадян, хто не може погодитись зі скасуванням смертної кари, єпископи все ж закликали наслідувати Христа, який дав своїм послідовникам приклад прощення.

А проте далеко не всі церкви і християнські спільноти погоджуються з тим, що християнство безсумнівно засуджує смертну кару. “Бог не прощає грішну душу без відповідного покарання”, – підкреслюється у спеціальній заяві Національної асоціації євангелістів США. Поле, на якому відбувається прощення грішника, не може бути лімітоване служителями правосуддя. Нікому не дозволено вчиняти замах на людське життя. З біблійної перспективи, стверджують автори заяви, скасування вищої міри покарання знецінює людське життя. Приблизно такими ж аргументами послуговувалися й деякі інші євангелічні спільноти у Сполучених Штатах. Деякі церкви, наприклад, Грецька православна, виступили проти смертної кари, але за умови підвищення ефективності охорони безпеки суспільства й кожного громадянина з боку властей. Разом з тим предстоятель Грузинської православної церкви патріарх Ілля II 1996 р. звернувся до парламенту країни з проханням скасувати смертну кару, вилучити з Кримінального кодексу Грузії відповідну статтю та помилувати осіб, які вже засуджені до страти й очікують на виконання вироку.

Іншими словами, ставлення християн до смертної кари лишається складним. Православні церкви України воліють не висловлюватися з цього приводу офіційно. Хоча вважається, наприклад, що послідовна позиція колишнього міністра юстиції С. Головатого щодо виконання вимоги Ради Європи є опосередкованою позицією й Української автокефальної православної церкви, вірним якої є экс-міністр. Православні священники та єпископи зазвичай посилаються на настрої своїх вірних, що в переважній більшості, як і все українське суспільство, беззастережно підтримують смертну кару. Один з православних єпископів обгрунтував у приватній бесіді свою підтримку смертним вирокам саме своїми релігійними переконаннями. “Адже ми не атеїсти, – сказав владика. – Ми віримо в життя за гробом. То чи не краще грішникові вирушити в те життя, понісши відповідне покарання?”

Однак, видається, найсумнішим у дискусіях навколо скасування смертної кари в Україні є те, що ведеться вона українськими парламентарями з представниками комітетів та комісій Парламентської Асамблеї Ради Європи або ж нашою виконавчою владою з перевіряючими із Страсбурга. Внутрішньої ж громадської дискусії немає. Суспільству все зрозуміло?

Олег Бучма (Україна)

ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ФУНКЦІОНУВАННЯ РЕЛІГІЙНИХ ВІДНОСИН

Релігійні відносини можуть моделювати державні, правові, сімейні, моральні та інші суспільні відносини. Це може відображатися як у відношенні до надприродного, трансцендентного так і у взаємозв'язках між окремими віруючими чи релігійними спільнотами. Наприклад відносини між віруючим і Богом можуть будуватися за схемами державно-правових відносин (Бог - ”цар небесний”, патріарх - “владика”), внутрішньосімейних (звернення: “брат”, “сестра”, чи батьківсько-синівські відносини: “Бог - батько”, “бог - син”), відносин “панування – підлеглості” типу “господар - раб” тощо.

Спеціальне дослідження з цього приводу провів єпископ англіканської церкви Ян Т.Рамсей. Відшукавши типові моделі біблійних висловлень про Бога, він виокремлює з них такі: сімейну (батько, мати, чоловік, друг); виробничу (рибак, пастух, сіяч, торговець, лікар, годувальниця); соціальну (цар, суддя, воїн). Хоча релігійні відносини і виявляються в доктринальних, символічних, культових, соціальних формах, вони, однак не зводяться ні до однієї з цих форм чи їх сукупності. В основі всіх об'єктивних форм прояву релігійних відносин є безпосередній дотик людини до божества, що в релігійній свідомості, релігійному світовідчутті сприймається як іманентно властиве оточуючій нас дійсності.